

PAPER DETAILS

TITLE: Ubeydullah Han: Risâle-yi Fi- Hakk-i Mesâil-i Vuzû

AUTHORS: Talip YILDIRIM

PAGES: 127-164

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/156788>

UBEYDULLAH HAN: RİSÂLE-Yİ FÎ- HAKK-I MESÂİL-İ VUZÛ

Yard. Doç. Dr. Talip YILDIRIM*

Ubeydullah Han Maverâünnehr Özbeklerinin bağımsız, güçlü siyasî bir birlik hâlinde ortaya çıkmasını sağlayan Ebu'l-Hayr Han'ın (1411-1468) oğlu Şahbudak Sultan'ın ikinci çocuğu Bahadır lâkaplı Mahmud Sultan'ın (doğumu 1454) oğludur. H. 893 / M. 1488-89 tarihinde doğmuştur. Şeybânî'nin 1510 yılında öldürülmesinden sonra tahta, kısa bir süre için amcası Süyünç Hoca Han getirilmiştir. Süyünç Han tahta geçer geçmez bazı bölgeleri nüfuzlu kimselerin idaresine bırakmış ve bu arada Buhara'yı da Ubeydullah Sultan'a bırakmıştır. Aynı yıl (1510), Süyünç Han'ın yerine Köçküncü Han tahta getirilmiştir. Ubeydullah Han, Köçküncü zamanında çok önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Bir taraftan Buhara'yı idare ederken diğer taraftan da Köçküncü'nün askerî işlerini yürütmüştür. Bu dönemde Safevîlere karşı aktif bir siyaset takip etmiş ve 1511-1539 yılları arasında Safevîler üzerine çeşitli seferler düzenlemiştir. 1530 yılında Köçküncü Han'ın vefatından sonra tahta Ebu Said geçmiş, Ebu Said'in 1532 yılında ölümünden sonra da 1533 yılında Ubeydullah Han, Maverâünnehr Şeybânîlerinin başına geçmiştir. Hanlığı süresince Safevîlerle olan mücadelelere devam ederek onları Maverâünnehir'den tamamen atmış Horasan bölgesine de yağma akınları düzenlemiştir. Onun zamanında hanlık eski gücüne kavuşmuştur. 1538 tarihinde Harizm Hanlığını işgal ettiyse de Harizm Şeybânîleri 1539'da Harizm'i geri aldılar. Bu hadiseden kısa bir süre sonra da Buhara'da 1539 yılında elli üç yaşında vefat etmiştir¹.

Çağatay edebiyatında mühim yeri olan Ubeydullah Han, şairleri, âlim ve sanatkârları korumakla kalmamış, kendisi de Çağatayca, Farsça, Arapça manzum ve mensur eserler meydana getirmiştir. Onun terennüm ettiği başlıca mevzu aşk, nadiren şarap ve dünyanın faniliğidir. Ubeydî şiir tekniğini ve aruzun çeşitli kalıplarını iyi bilir, şiirlerinde bunları yanlışsız

* Niğde Üni. Eğitim Fak.

¹ Önal Kaya, *Doğu Türk Yazı Dili Araştırmaları I, Kıl 'Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kıl Şerîf (XVII. yüzyıl)*, Bışkek 2003.

kullanır. Ubeydî'nin kullandığı dil, Nevaî'nin klâsik Çağataycasından farksızdır².

Ubeydullah Han, Şeybânî sülâlesi içinde kültür seviyesi yüksek bir prens olarak göze çarpar. Ubeydî veya Kul 'Ubeydî mahlâsıyla şiirler yazmıştır. Kırâat, tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimlere esaslı surette vâkıf olan, Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bilen Ubeydullah Han, güzel sanatlara karşı da büyük bir alâka göstermiştir. Hattat, nakkaş ve musikişinas olmakla beraber şairlikle şöhret kazanmıştır³. Ayrıca Eckmann Ubeydullah Han'ın din ve tasavvuf konularında da şiirleri bulunduğunu, onun en önemli hizmetinin Çağatay edebiyatında hikmet tarzını canlandırması olduğunu ifade etmiştir⁴.

Risâle-yi fî-Hakık-ı Mesâ'il-i Vuzû' Nuruosmaniye Kütüphanesi 5000/1 numarada kayıtlı olup, namaz, oruç, abdest ve taharet hakkında bilgileri konu alan bir risaledir.

Dil İncelemesi

Ses Bilgisi Özellikleri

Ünlü Değişiklikleri

e > i (İlk hecede)

Karahanlı Türkçesiyle birlikte Türkçe kelimelerin ilk hecesindeki /e/ ünlüsünün /i/ yazılma eğilimi daha sonraki dönemlerde artarak devam etmiştir. Çağatay Türkçesinde, gerek Karahanlı gerekse Harezmi Türkçesinde bu ünlünün yazımı konusundaki tutarsızlık bulunmaktadır. Bu ses /i/ olarak kabul edilebileceği gibi, bu pozisyonundaki ünlü canlı lehçe ve şivelerde kapalı /e/ şeklinde telâffuz edildiğinden, Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan eserlerin metin yayınında söz konusu ünlü bu güne kadar hem /i/ hem de /è/ olarak gösterilmiştir⁵.

bir- 8b/141 [< *bér*- EDPT 354]: krş. *ber* - OY (*ber*- KTB 2 ~ bir- BKK 1); *bér*- DLT (1/134-22), NF (18-11).

dik 4a/59 [< *teg* EDPT 475]: krş. *teg* OY (BKD 11), DLT *tek* (I/354-18); *tég* NF (7-5).

ir- 2b/29 [< *er*- EDPT 193]: krş. *er*- OY (KTG 9), DLT (I/24-26), NF (36-11)

² J. Eckmann "Çağatay Dili Örnekleri IV, Ubeydullah Han'ın Eserlerinden Parçalar", **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar** (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), TDK Yay. Ankara 1996, s. 407-408.

³ Fuat Köprülü, "Çağatay Edebiyatı" mad., **İA**, 3. cilt, MEB Yay., 1977, s. 312.

⁴ J. Eckmann (1996), *age*.

⁵ Talip Yıldırım, **Hüseyin Baykara Divanı: (Metin.-İnceleme.-Dizin)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

kice 7b/124 [< *kéçe* EDPT 694]: krş. *kéçe* DLT (III/219-11), NF (17-10).

kil- 2b/23 [< *kel-* EDPT 715]: krş. *kel-* OY (KTD 28), DLT (I/26-12), NF (4-12).

kirek 7a/117 [< *kergek-* EDPT 742]: krş. *kergek* OY (KTD 4); *kerek* DLT (I/126-3), NF (16-8).

min 2b/27 [< *ben* EDPT 346]: krş. *men* OY (KTG 11), DLT(*men* I/25-8~*min* I/60-4), NF(14-5).

ni 3a/31 [< *ne* EDPT 774]: krş. *ne* OY (KTD 9), DLT (I/53-15), NF (28-15).

niçe 7b/124 [< *neçe* EDPT 775]: krş. *nençe* OY (BKK 9), DLT (I/49-213); *neçe* NF (65-15).

yir 8b/145 [< *yer* EDPT 954]: krş. *yer* OY (KTD 1); *yér* DLT (I/33-6); *yer* NF (38-7).

-ı > -u

oķu- 6a/98 [< *oķı-* EDPT 79]: krş. < *oķı-* OY (BKD 28), DLT (III/254-10), NF (oķı- 16-12 ~ oķu- 32-11).

Ünlü Düşmesi

Ünsüzle biten bazı kelimelerde ek aldıktan sonra vurgusunu yitiren orta hecenin dar ünlüsünün düştüğü görülür.

ağız (ağzıda 3b/45, ağzıñg 4a/55, ağzıñga 3b/43)

köñgöl (köñglige 9a/158, köñglüng 2b/28)

oğul (oğlıga 8a/141)

orun (ornuñgı 3b/46)

Ünlü Birleşmesi

ni it- > *n'it-* 2b/26.

Ünsüz Değişmeleri

b- > m-:

Kelime başındaki /b/, genellikle muhafaza edilmiştir: *barça*, *baş*, *bir-*, *bol-*. Bu ses, /n/ ve /ñg/ gibi bir nazal ünsüzden önce bazı kelimelerde /m/’ye dönüşür.

min 4b/65 [< *ben* EDPT 346]: krş. *men* OY(BKD 20); *men~min* DLT (II/4-23~I/60-4); *men* NF (2-7).

minğ 74/2 [< *bıñ* EDPT 346]: krş. *biñ* OY(BKG 1); *minğ* DLT (I/334-15), NF (37-3).

munda 6a/97; *munı* 4a/54.

-p- > -f-

Kelime içindeki /p/, aşağıdaki örnekte /f / olur. Bu değişim Nevâî'den sonra yerleşmiştir.

tofrağ 5a/76 [< *toprağ* EDPT 443]: krş. *toprağ* DLT (II/305-23), NF (11-13).

-d-, -d > -d-, -d > -y-, -y

Eski Türkçede kelime içi ve kelime sonundaki /d/ sesi, Karahanlı Türkçesinde /d/ ve Harezmi Türkçesinde /d/, /y/, Çağatay Türkçesinde ilk devir eserlerindeki bazı istisnalar dışında ise /y/ olur.

ayağ 3a/39 ~ *ayağ* 3a/32 [< *adağ* EDPT 45]: krş. *adağ* OY (KTK 7); *adağ* DLT (II/131-26); *adağ* NF (60-10), *ayağ* KE (169v8).

ayrıl- 5a/72 [< *adıl-* EDPT 66]: krş. DLT *adıl-* (I/247-7); *adıl-* NF (91-7), *ayrıl-* KE (86v4).

bıyık 6a/98 [< *bedük* EDPT 302]: krş. *bädük* OT (O 6); *bedük* DLT (I/94-3), NF (128-3).

boy 3b/42 [< *bod* EDPT 297]: krş. *bod* DLT (III/121-10); *bod~boy* NF (65-11~48-4).

kağur- 8a/140 [< *kağur-* EDPT 599]: krş. *kağur-* ~ *kağur-* DLT (III/193-26~ II/192-23); *kağur-* NF (5-17), *kağur-* KE (118v20).

uyu- 4a/53 [< *udı-* EDPT 42]: krş. *udı-* OY (KTD 27); *udı-* DLT (III/260-2); *udı-* ~ *uyı-* NF (167-4~15-13).

-k ~ -ğ

Çağataycada kelime sonundaki /k/ ve /ğ/ seslerinin kullanımında karışıklık söz konusudur.

ayağ 3a/39 ~ *ayağ* 3a/32; *barmağ* 7a/123 ~ *barmağ* 3a/39; *kulağ* 3a/31 ~ *kulağ* 2b/27.

-k- > -ğ-

/k/ sesi bazen /ş/ ünsüzü yanında /ğ/ olur.

oğşa- 2b/22 [< *oxşa-* EDPT 97]: krş. *oğşa* DLT (I/183-3) ~ *oğşa-* KB (784); *oğşa* NF (115-9).

yağşı 4a/52 [< *yaxşı* (EDTP 908)]: krş. *yağşı* DLT (III/32-9), NF (28-16).

t- > d-

Kelime başındaki /t-/, birkaç kelimede /d-/ye dönüşür. Bu değişim Çağataycada özellikle Nevâî'den sonra görülür.

dağı 3b/49 ~ *tağı* 6b/111 [*< tağı* EDPT 466]: krş. *tağı* OY (KTG 13), DLT (II/110-4), NF (27-4).

dî- 6b/109 [*< tē-* EDPT 433]: krş. *tî-* OY (KTD 9); *tē-* DLT (I/74-2); *te-* NF (26-5).

durur 3a/33 ~ *turur* 7a/112.

Ünsüz Düşmesi

b- > Ø

bol- > *ol-*: *bol-* 7a/113. Ayrıca Oğuz grubu Türkçelerinde olduğu gibi: *ol-dı* 3a/31, *ol-ğay* 6b/104; *ol-sa* 8a/142.

-b > -w > Ø

su 2b/24 [*< suv* EDPT 783]: krş. *sub* OY (KTD 27); *suw* DLT (II/173-14); *suw* ~ *suv* NF (26-9 ~ 116-7).

-r- > Ø

birle 5a/72 ~ *bile* 4b/63.

ir- fiili, Oğuzcanın etkisiyle *i-* şekliyle birlikte kullanılır:

irür 3b/4, *imes* 3b/43; *irmiş* 7a/114 ~ *imiş* 5a/75

-g-, -k- > Ø

kirek 7a/117 [*< kergek* EDPT 742]: krş. *kergek* OY (KTK 10); *kerek* DLT (I/163-19), NF (4-6).

úulaà 2b/27 ~ *úulaú* 3a/31 [*< úulúaú* EDPT 621]: krş. *úulúaú* OY (BKK 11); *úulúaú* ~ *úulaú* DLT (I/383-17 ~ III/253-5); *úulaú* NF (9-6).

Şekil Bilgisi Özellikleri

İyelik Ekleri

Teklik

2. *şahıs +nġ*: *ağ(ı)zınġ* 3a/36, *ayağınġ* 4b/65, *kar(ı)nınġ* 8b/149, *başınġa* 3a/32, *cānıñda* 4b/61, *sağalınġnı* 3a/38, *elinġ* 3b/48, *içinġe* 8a/137, *melālinġni* 3a/38, *yirinġe* 3b/44i

3. *şahıs +ı / +i*: *başı* 5a/74, *ihtiyārı* 6a/93, *vaqtı* 8a/136; *āyeti* 9a/158, *evveli* 6a/97, *keffāreti* 8b/148, *sözi* 7a/119, *sünneti* 4a/56.

Çokluk

1. *şahıs +mız*: *barımız* 2a/9.

2. *şahıs +nîgiz / +nîgiz*: başnîgiz 3a/34, rûzenîgiz 8a/144.

3. *şahıs +ları*: kollarını 7a/119, saçları 4a/59.

Çokluk

+lar, +ler: bularnı 8/155, ğamlarğa 2b/22, ğatunlar 4a/59, vuzû'lar 5b/82, özgelerdin 8b/150.

Ad Durum Ekleri

Tamlayan durumu +nîng / +nîng: başnîng 3b /41, boyunğnîng 4a/58, farznîng 6a/95, işnîng 4b/69, meshnîng 5a/79

Belirtme durumu +nı / +ni, +n:

aşnı 8a/141, ayağnîngnı 7a/123, barmağnı 7a/123, burnunğnı 3b/46, ğamını 2b /22, kolnı 4a/57, sağalınğnı 3a/38, sonğnı 7a/114, tuznı 8a/139;

içinğni 2b/21, işäreni 4a/52, kavlini 6b/107, köngülñi 7b/132, köznı 7a/117, nefsini 7b/132, rûzesini 8b/149, tenni 2b /24, tüfrükni 3b /45, yüzünğni 5b/90;

ķahrın 1b/7, saçların 4a/59, yarımın 4b/64, yazuķın 9a/156;

āķirin 6a/97, āyetin 3a/35, ivin 2b/20, keffāretin 8b/145, niyyetin 8a/135, özin 5a/74, rûzesin 8a/135,

Yönelme durumu +ğa / +ge, +ķa, +a / +e:

barķağa 5a/70, boyunğa 3b /42, burunğa 4a/55, ğamlarğa 2b/22, ķolğa 4b/64, ķulağınğğa 7a/116, oğlığa 8a/141, suğa 3b/45, tamāmığa 3b /41, yarlığa 8b/152;

bizge 2a/10, ilge 1b /5, könglige 9a/158, közge 8a/140, sözige 3a/31, yirge 7a/117, yüzge 3b/44,

ķullakķa 3a/36,

ağzınğa 3b/43, başınğa 3a/32, ķulağınğa 2b/27;

içinğe 8a/137, yüzünğe 5a/77.

Kalma durumu +da / +de, +ta: ağızda 3b/45, namāzınğda 2b/30, vuzû'da 3a/31;

içinde 6a/101, ivlekde 7b/125, rûzede 8a/134, ŧahāretde 4b/63, teyemmümde 5a/75, üstide 7a/118, vaktide 7b/131, yirde 5a/80;

başta 4a/57.

Ayrılma durumu +dın / +dîn: ayâğıñgdın 7a/121, ھاqdın 2a/14, kulaqdın 3a/31, namâzdın 2b/29, niyâzdın 2b/29, revânıdın 1b /8;

nebîdın 9a/157, özgelerdın 8b/150, özıdın 4a/50, rûzedın 8a/143, teniñgdın 4a/57, tirsekđın 5a/79, ülüşđın 3a/33.

Yön Gösterme +ra / +re, +arı, +karu, +geri:

sonğra 4a/57;

üzre 5a/76, içre 4a/51;

yokarı 7a/116;

taşkaru 5b/87;

ilgeri 8a/136.

Belirli Geçmiş Zaman

Teklik 1. şahıs -dim: didim 6a/97

Teklik 3. şahıs -dı / -di: kıldı 1b/6, oldı 3a/31;

kıldı 2b/23.

Belirsiz Geçmiş Zaman

Teklik 3. şahıs -ıptur: alıptur 3a/40.

Geniş Zaman

Teklik 2. şahıs -r, -ar-sın, -ur-sın / -ür-sin:

yuvar-sın 4b/63;

arılur-sın 5a/77;

birür-sın 8b/152.

Teklik 3. şahıs -r, -ar / -er, -ur / -ür: dir 4b/60, iyler 7a/122;

aar 3b/49, sınar 3b/48, tapar 8a/134, tutar 8a/135;

iner 7a/112, iter 5a/71, kiter 3a/38, öter 8a/135;

aytur 6b/107, bolur 4b/60, ılur 2a/12, sındurur 5b/82;

bilür 2a/13, öğrenür 4b/67, ötkerür 5a/79.

Gelecek Zaman

Teklik 2. şahıs -ğay-sın, -key-sin: ouğay-sın 3a/35, yuğay-sın 3a/35;

itkey-sin 6a/97, yitkey-sin 6a/97.

Teklik 3. şahıs -ğay / -gey. bolğay 3a/34, olğay 6b/104, salğay 9a/158; iylegey 9a/156,

Çokluk 3. şahıs -keyler: itkeyler 1b/4.

Şart

Teklik 2. şahıs -sañg / -señg:

bolsañg 4b/66, kılsañg 2b/25, koşulsañg 8a/144, olsañg 4b/67, tutsañg 8b/149;

bilsenğ 2b/25, istesenğ 2b/30, iylesenğ 4a/52, sürsenğ 5a/77, yisenğ 8a/144.

Teklik 3. şahıs -sa / -se:

ayrılsa 5a/72, batsa 5a/74, bolsa 4b/68, çıkısa 3b/48, olsa 8a/142, okusa 9a/158, tursa 4a/59;

bilse 5a/72, birse 8a/141, inse 8a/137, itse 6a/93, tüşse 6b/105.

Çokluk 2. şahıs -sañgız / -señgiz:

kılsañgız 8a/134;

bilsenğiz 3a/34, itsenğiz 8a/138, yisenğiz 8b/147.

Emir

Teklik 1. şahıs -ay / -ey, -ayın, -ay-min:

aytay 1b/1;

n'itey 2b/26;

aytayın 5b/85;

aytay min 4b/65.

Teklik 2. şahıs -ğıl / -gil, -kıl / -kil, eksiz:

alğıl 4a/58, olturğıl 7a/123, kılğıl 4b/64, yuğıl 4b/65;

bilgil 3b/47, digil 6b/109, itgil 2b/30;

katkıl 6a/96, tatkıl 8a/139;

al 2a/27, bağ 7a/113, bil 2b/21, bir 8b/146, iyle 8b/152, kıl 3b/40.

Çokluk 2. şahıs -inğ / -inğ, -inğiz / -inğiz:

bilinğ 6b/105, kılınğ 6b/105;

kılınğız 8b/148;

bilîngiz 8b/148.
Çokluk 3. şahıs –sunlar:
alsunlar 7a/119

Sıfat-fiil

-kan / -ken, -gen:

tutkanğa 2a/19;
yitkenin 4b/60;
bilgen 3b/47, birgen 1b/1.

-güçi:

bilgüçi 4a/50.

Zarf-fiil

-p; -ıp / -ip, -up:

bağışlap 9a/156, bağlap 1b/4, iylep 3a/36, yip 8b/151;
alıp 4b/66, bağıp 3b/44, tapıp 6b/102, tayanıp 4a/53, kılop 2b/26, yayıp
7a/123;
bilip 8b/155, itip 3a/32, kilip 2b/20, öğrenip 5a/75;
bolup 2a/10, unutup 8a/144.

-ban, -üben:

çaynaban 8a/141;
üzübensin 8b/153.

-anda:

aç(ı)kanda 8b/149.

-mayın:

kılmayın 6b/102

1b dāyim aytay Hudā'ğa hamd ü senā
birgen oldur köngülge nūr u şafā

Melik ü Şāni' ü Qadīm ü Hākīm
Hālķ u Rāzıķ u Ra'ūf u Raḥīm

altı künde yarattı 'ālemni
'ālem-i dūn içinde ādemni

- 5 kırb için barça tã' at itkeyler
 bil ni bağlap 'ibâdet itkeyler

 farz-ı 'ayn oldı tã' atı ilge
 karz-ı ahsen 'ibadeti ilge

 okunğuz dip kitâb kıldı 'atâ
 bilinğiz dip hitâb kıldı Hudâ

 luţf u kıhrın anıñg bilinğ barça
 cân bile tã' atın kılınğ barça

 kılma hükm-i revânıdın özge
 sūdı yoktur ziyânıdın özge

 2a barımız tãlib-i kabûli anıñg
 pey-rev-i ümmet-i resûli anıñg

 10 şükrü 'llâh bolup 'atâ bizge
 pişvâ boldı Muştafâ bizge

 barçadın Tinğri'ge yakın oldur
 hâtem-i enbiyâ-yı dîn oldur

 ol şerî' at beyân kılur bizge
 ol tarikat 'ayân kılur bizge

 her kişi çıkmasay şerî' atdın
 ol bilür nükte-i haqîkatdın

 aña Haqdın dürüd-ı nâ-ma' dūd
 ümmetiğa hem uşbudur maqşūd

 15 barçadur yâr u düstdârı anıñg
 düstdâr-ı çehâr-yârı anıñg

 bar Ebû Bekr-i yâr-ı şıdk u şafâ
 'Ömer-i 'adl kâtil-i a' dâ

 ma' den-i hilm ü câmi' -i Qur'ân
 hâdî-i şer' -i Muştafâ ' Oşmân

 baır-ı 'ilm-i şerî' at-ı garrâ
 'Ali-yi Murtażâdur iy dānā

düst tutqanğa raḥmet ḥaḳdur
Rāfīzīlarğa la‘net ḥaḳdur

2b

imdi bilmek kirek ṭahāretni

20

iy muşallī kilip ṭahāret kıl
millet ü dīn ivin ‘imāret kıl

şıdḳ ile taş ṭahāret itgil sin
kim içiñgni Ḥaḳ arıtur bil sin

dīn ü millet ğamını yi her dem
özge ğamlarğa oḥşamas ol ğam

iy muşallī ṭahāret-i kāmīl
kildi üç kısım cism üze ḥāşıl

tenni ğusl ü vuzū’ arıtur bil
su eger tapmasañ teyemmüm kıl

25

hem ol üç kısım şerḥini bilseñ
devletidür eger bilip kılsañ

bar vuzū’da farīza vü sünnet
sañğa aytay n’itey kılıp minnet

soñgra aytay namāz u rūzeni min
min ni dir-min ḳulağıñğa al sin

ḥoş ṭahāret kılıp namāz iyle
cān u köñglüñg bile niyāz iyle

feth-i ‘ālem niyāzdın irmiş
soruğ ol namāzdın irmiş

30

ger şavāb isteseñ namāz itgil
hem namāzıñda köp niyāz itgil

3a

bil vuzū’nıñ farīzasın imdi

sal ḳulaḳ dīnsüz yañğa ni boldı
bil vuzū’da farīza tört oldı

yüz bile ḳolğa yaḥşı yitkür su

başınğa mesh itip ayağınğ yu

bar durur farz başka su yitmek
tört ülüşdin birige mesh itmek

bil vuzû'da niçe irür sünnet

barça sünnet vuzû'da on bolğay
bilsenğiz başınğız orun bolğay

35 burna misvāk ü kolnı yuğay-sin
Hak te'ālā âyetin oquğay-sin

ağzınğ ile burunğa su almak
mesh iylep kulakğa su salmak

iç tahâretni yahşı kılğıl sin
yumak a'zânı üç keret bil sin

yana taḥlil kıl saḳalınğnı
kiter andaḳ kılıp melâlinğnı

kol ayak barmağın kıl taḥlil
Muştafâdın bulay qalıptur bil

altıdur müsteḥab tahâretde

3b 40 altıdur müsteḥab vuzû' ara bil
soñ muvâlât u burna niyyet kıl

mesh başnıñ tamāmığa kıl sin
yana terbiyet ḥūb irür bil sin

başlamaklık edebdür onğ yandın
mesh kılmak boyunğa hem andın

bil kerâhet budur tahâretde

ağzınğa hem burunğa su almak
sol kolunğ birle ḥūb imes el-ḥak

sunı yüzge dağı katık urma
ol birinğe yana bakıp turma

suğa tüfrükni qaşd ile salma

45 iç yuvarda ağızda söz alma
oñg koluñg birle sıkma burnuñgı
tutmağay tã kerâhet ornuñgı

bardur altı kerâhiyyet bilgil
bilgen ilge refâhiyyet bilgil

bil bular sındurur tahâretni

allıñg ile bil arkarı yandın
her ni çıksa sınar vuzû ' andın

bil aķar ķan ile iriñg bolsa
ķusķanıñgda dağı ağız tolsa

4a

50 osrup iy bilgüçi namâz itmek
yana birisi özidin kitmek

yana külmek ķatıķ namâz içre
tilbelıķdur biri niyâz içre

sındırur barķası tahâretni
yaķşı fehm iyleseñg işâretni

tayanıp her nimege iy ' âķıl
ger uyusañg sınar tahâret ķıl

farz suğa çumarda budur bil

farz suğa çumarda üçdür bil
Tiñgri üçün munı bilip sin ķıl

55 ağızıñg ile burunğa su almak
sunı boyunğ tamāmığa salmak

ğusl içinde bular durur sünnet

su salur başķa sünneti bişdür
yād tut kim sañga ' aceb işdür

ķolnı yu başta soñgra ' avretni
hem teniñdin kiter necâsetni

Tiñgri üçün vuzû 'ğa algıl su

- hem boyuñğnıñ tamâminı üç yu
ol atunlar ki saçların örse
saçları hem buruñğı dik tursa
- 4b** 60 saç topığa su yitkenin bilsin
yazmasa saçların bolur dir-min
- bil ahâretde bu durur isrâf**
- mâl u cânıñda kılmağıl isrâf
bil *ve lâ-tüsriñü* nı iy şarrâf
- sunı kılmağ telef revâ yoktur
‘ömr kılmağ telef aa oğtur
- su ahâretde bir yarım batman
tört batman bile yuvar-sin ten
- yarımın iç vuzû ’ğa kılğıl sin
yüz bile olğa hem yarım batman
- 65 yana yartu suynı aytay min
yuğıl anıñ bile ayağıñ sin
- su yağasında bolsañ i şarrâf
köp alıp yusañ anda yok isrâf
- bil bular suğa çumdurur ilni**
- Mutafa şer‘ in öğrenür bolsañ
şer‘ yolıda yağşıdur ölseñ
- her ni andın su ’âl bolsa sañga
yağşı yoktur melâl bolsa sañga
- işniñ âyetin bilürde iy âdem
hem uyal Tiñgridin uyalma hem
- 5a** 70 biş ni irse kılur bil iy alib
suğa çummağnı barağa vâcib
- ayznı ger bitürse her atun
ğusl iter her namâzığa tün ü kün

ḥayzı birle nifâsı arılsa
ḡusl vâcib bolur aṅḡa bilse

ḡusl vâcib kılrur cenâbet hem
ḥatun u irge bilgil iy hem-dem

ḡusl vâcib bolur başı batsa
ni söz anda eger özin kıtsa

niçedür farz bil teyemmümde

75 tört imiş farz bil teyemmümde
öğrenip anı kıl teyemmümde

biri niyyet biri arıḡ tofraḡ
tofraḡ üzre ikki ḡolunḡ urmaḡ

tofraḡ üzre ikki ḡolunḡ ursanḡ
arılır-sin yüzünḡe bir sürsenḡ

yana ikki ḡolunḡnı bir ur sin
taḡı ikki bileḡinḡe sür sin

imdi bu meshniḡ edâsın kıl
ikki tirsekdin ötkerür sin bil

80 ḡudret-i şer‘ i bolmasa irde
bil teyemmüm revâdur ol yirde

5b suḡa ger ḡâdir olsanḡ iy ‘âḡıl
yok teyemmüm revâ ṭahâret kıl

ḡaysılar sindurur vuzû’ kör sin
ol teyemmümni sindurur sor sin

bil bular farzdur namâz itsenḡ

‘âlimi kim faḡih-i ‘âlemdür
server-i dîn İmâm-ı A‘ zamdur

faḡr-ı İslâm şūfi vü şāfi
şer‘ aradur vefi vü hem vāfi

aytayın yaḡşı mezhebin bilsenḡ

- 85 barısı yahşısudur eger kılsaṅg
ikki altı farızadur bil sin
altısudur namâz ara kııl sin
altısı taşkarıdur iy dānā
yok revā kıılmasaṅg anı ašlā
niyyet oldı tahâret ü tekbîr
kıılmağay-sin Hudây üçün taqşîr
‘avretin yapmak u arığ yirdür
ḥ^vâh ḥatun irür ü ḥ^vâh irdür
- 90 yana vaqt-ı namâz ara bil sin
kıble sarı yüzünṅni hem kııl sin
- 6a yana altı namâz ara bilsenṅ
farz irür hoş niyâz ile kılsaṅg
ol kıyâm u kırâ’at oldı rükû‘
ka‘de-i âḥir oldı secde ḥużû‘
her namâzı kim itse zârî bile
farzdur çıkmak ihtiyârı bile
uşbulardur namâz ara vâcib
vâcibât-ı namâz irür yitti
Muştafâdın saṅga bulay yitti
- 95 fâtiḥa oḳu sûre-i Qur’ân
farznıṅ ikki evvelide revân
eger itsenṅ taṭavvû‘ u sünnet
sûreni fâtiḥâğa katkıl bat
âḥirin evveli dik itkey-sin
ni didim munda yahşı yitkey-sin
biyik oḳur namâz eger kılsaṅg
anda Qur’ân biyik oḳu bilsenṅ
yana aḳrın oḳur namâz itsenṅ
oḳu aḳrın eger aṅga yitsenṅ

- 100 et-tahıyyât u ƙa‘ de-i ũlā
vācib irür bil anı iy dānā
- vitri içinde ƙunūt boldı ‘ayān
yana ta‘ dīl cümle-i erkān⁶
- 6b yana tekbir-i ‘ıyd irür vācib
ƙılmayın anı ƙoyma sin tapıp
- secde-i sehvnî kirek bilsenġ**
- secde-i sehvnî beyān iyley
müşkilâtın saġa ‘ayān iyley
- sehv ger bir ü ħ^vāh on olġay
ikki secde anıġ için bolġay
- 105 sehv eger muġtedîġa tüşse bilinġ
secde-i sehvsiz namāz ƙılınġ
- bil bular sünnet-i namāz irmiş**
- bil yigirmi namāz ara sünnet
aytayın bir bir itmeyin minnet
- onı ƙavlî vü onı fi‘lidür
ƙavlîni kör kim ol niçük aytur
- ƙavlîniġ birisidür istiftāh
aġga niyyettür e‘üzü bismifelāh
- biri āmin irür anı digil
semi‘a’llāh yana biridür bil
- 110 semi‘a’llāh imām zikri irür
muġtedî rabbenā leke aytur
- taƙı tesbih di rükū‘ itsenġ
devletidür eger aġga yitsenġ

⁶ Ta‘ dīl ü erkān oldur kim ol hemmeler kim namāz içinde farz irür alarnı ni tig ƙılıp rāst ƙılsa sellemehu’llāh

7a

yana tesbih baş ururungda
biri tekbir iner tururungda

yana lafz-ı selām ile çıkmak
sünnet-i Muştafâ bulaydur bak

fātiḥa ikki soṅṅnı farzda bil
farz imes sünnet irmiş anı kıl

fī 'lī ondur namāz ara bil sin

115 Muşţafâ sünneti irür kıl sin

yitkür ikki qolunġ qulaġınġga
yoqarı bakma vü ayaqınġga

bu kirektür yana bilür irge
közni sal secdeni kıllur yirge

oṅṅ ḳolunṅ sol ḳol üstide hoşdur
kindikindin töpen ḳolunṅ ḳavşur

fukahâ sözi birle hutunlar
töşige kollarını alsunlar

120 koykıl ikki tizîḡ üstide ikki pençeḡni
yana tutmaq arḡanı rûkû' da saḡa sünnettür

secde ikki aya ara kiltür
ayağıñgdın qarın ırak hoşdur

secde iyler maḥalde iy müştāk
tut ikki qolnı ikki yandın ırāk

sol ayacağın basıp olturgıl
barça barmaknı kıble sarı kıl

7b

bu irür farz kiçe ve kündüz

niçedür farz kiçe vü kündüz
on yitti rek'at oldu budur söz

125 taṅdadur ikki anı bilgil sin
yana ivlekde tört irür kııl sin

hem ikindikde törtdür zâhir
yana aqşamda üç irür zâhir

törtdür yatqasukda iy ‘âkıl
kılmayın anı yatmağıl ğâfil

vitir irür vâcib anı bilgil sin
kildi üç rek‘at ol dağı kıl sin

kündüz ve kiçede budur sünnet

‘ulemâ her ni dise andağ kıl
on ikki rek‘at oldı sünnet bil

130 tañgdadur ikki sünnet iy dānā
altı ivlekde kılma terk aqlā

yana aqşamda ikkidür sünnet
yatqasuk vaqtıda ikki rek‘at

rûze hükmi bu yanğlığ irmiş bil

şer‘de bil köngülñi tındurmak
nefsni rûze birle sındurmak

8a bol yırağ âteş ile qoşulmaqđın
su içip aş birle tolmaqđın

farzdur barça rûzede niyyet
kılsañız hoş tapar-siz emniyyet

135 sin qazâ rûzesin öter bolsañğ
niyyetin kiçe kıl tutar bolsañğ

niyyet vaqtı⁷ vü nevâfil⁸ hem
hoş revâ tüştin ilgeri ni ğam

çibin inse içiñge iy ‘âkıl
peşşe hem kirse rûze sınmas bil

қан alıp itsenğiz hacâmet hem
yavumastur aña melâmet hem

⁷ vaqtı mah.-ı ramażân rûzesidür sellemehu ‘İllâh

⁸ nevâfildin murâd munda artuqsı rûze irür ...

- sirke vü aş tuzını tatkıl
 yutmasaṅ rûze sınmas irmiş bil
- 140 başka yağ sürse közge hem sürme
 rûzesi sınmas oldu kaygurma
- yaş oğlığa aşnı her hatun
 çaynaban birse rûzede her kün
- ger zarûr olsa bil revâ bolğay
 v'er zarûr olmasa haṭâ bolğay
- rûze sınmas veli irür mekrûh
 bolur ol rûzedin aṅğa endûh
- unutup yisenṅ ü koşulsanṅ hem
 rûzenṅiz anda sınmas iy maḥrem
- 8b 145 kaşd ile rûzeni eger yir sin
 kıl każâ vü keffâretin bir sin
- kaşd ile ger koşulsanṅ iy 'âkıl
 sin keffâret bir ü każâ hem kıl
- yisenṅiz ol nime kim aş bolmas
 bar ziyân andın u qarın tolmas
- rûzeni sındurur każâ kılınṅız
 yoktur anıṅ keffâreti bilinṅiz
- nâfile rûzesini sin tutsanṅ
 karınṅ açkanda aş eger yutsanṅ
- 150 kıl każâ dir İmâm-ı A'zam anı
 özgelerdin yarattı a'lem anı
- rûzeninṅ bil keffâretin yahşı**
- kaşd eger aşnı yip ü toldunṅ sin
 rûzede kündüzin koşuldunṅ sin
- altı on yarlığa birür-sin aş
 yâ kul âzâd iyle iy qardaş

yâ ikki ay rûzeni üzme
üzüben sin keffâretin buzma

tâ‘atı kim kılgığa kâbildür
vâcib ü farz ile nevâfildür

155 kim bularnı bilip edâ kılsa
şıdķ u ihlâş ile du‘â kılsa

9a yazuķın Hâķ bağıslap iy hem-dem
müstecâb iylegey du‘âsın hem

rubâ‘î

farz oldu saḡga mesâ‘il-i ḡukm-i Ḥudâ
bil şer‘-i nebidin anı vü kılgıl edâ

naẓm ayıttı ‘Ubeydî anı her kim okusa
köḡlige Ḥudâ salgay anıḡ nûr-ı hüdâ

SÖZLÜK

aceb < A. acayip, tuhaf,
şaşırtıcı: 4a/56.

aç(ı)ķ- acıkmak: a.+anda 8b/149.

a‘dâ < A. ç. düşmanlar: kâtil-i
‘â. 2a/16.

âdem < A. insan: 4b/69; â.+ni
1b/3.

‘adl < A. adalet: ‘Ömer-i ‘a.
2a/16

aḡ(ı)z aḡız: 3b/49, a.+da 3b/45,
a.+inḡ 3a/36, 4a/55, a.+inḡa
3b/43.

âḡir < A. son, ahir: â.+in,
ķa‘de-i â. 6a/92

aḡsen < A. pek güzel: ķarz-ı a.
1b/5

aķ- akmak: a-ar 3b/49.

‘âķıl < A. akıllı: 4a/53, 5b/81,
8a/137, 8b/146, ‘â. ķıl- 7b/127.

aķrın yavaş, sessiz: 6a/99.

aķşam gündüzün son, gecenin
ilk saatleri: a.+da 7b/126, 131

al- almak: 2b/27, a-ḡıl 4a/58, a-ıp
4b/66, 8a/138, a-ma 3b/45, a-
maķ 3a/36, 3b/43, 4a/55, a-
sunlar 7a/119.

a‘lem < A. çok bilen, Tanrı:
8b/150.

‘**âlem** < A. dünya, cihan: ‘â.+ni 1b/3, ‘â.+dür 5b/83, ‘â-i dün “aşağılık dünya” 1b/3, fetḥ-i ‘â. 2b/29.

‘**Alī-yi Murtaẓā** <A. ö.i. Hz. Peygamberin damadı ve dördüncü halife, Hz. Ali: 2a/18

‘**âlim** < A. bilgin, alim: ‘â.+i 5b/83

all ön: a.+inḡ 3b/48.

altı altı (sayı): 1b/3, 3b/47, 5b/86, 6a/91, 7b/130, 8b/152, a.+dur 3b/40, a.+sı 5b/87, a.+sıdur 5b/86.

âmîn < A. "Yarab, dualarımızı kabul eyle" anlamında duaların sonunda söylenen bir söz: 6b/109.

andak öyle, onun gibi, o şekilde, böyle, bunun gibi: 3a/38, 7b/129.

ara ara, iç, içinde: 3b/40, 5b/86, 5b/90, 6a/91, 6b/106, 7a/115, 121, a.+dur 5b/84.

arığ temiz: 5a/76, 5b/89.

arıl-temizlenmek: a-ur-sin 5a/77, a.-sa 5a/72.

arıt-temizlemek: a-ur 2b/21, 24.

arķaarka: 7a/120.

arķarı arka taraftan: 3b/48.

aşlā < A. hiçbir vakit: 5b/87, 7b/130.

aş aş, yemek: 8a/133, 139, 8b/147, 149, 152, a.+nı 8a/141, 8b/151.

‘**aṭā** < A. bağış, ihsan: 1b/6, 2a/10.

āteş < F. ateş: 8a/133.

‘**avret** < A. insanın gösterilmesi ayıp olan yeri: ‘a.+in 5b/89, ‘a.+ni 4a/57.

ay ay, yılın on ikide biri: 8b/153.

aya avuç içi: 7a/121.

ayağ ayak. krş. **ayağ**: a.+inḡ 3a/32, 4b/65, a.+inḡdın 7a/121, a.+inḡga 7a/116, a.+inḡnı 7a/123.

ayağ ayak. krş. **ayağ**: 3a/39.

‘**ayān** < A. belli, açık: 6a/101, ‘ā. iyle- 6b/103, ‘a. kııl- 2a/12

āyet < A. ayet: ā.+i 9a/158, ā.+in 3a/35, 4b/69.

‘**ayn** < A. asıl, kaynak: farz-ı ‘a. 1b/5.

ayıt- söylemek: a-ay 1b/1, 2b/26, 27, 4b/65, a-ayın 5b/85, 6b/106, a-ur 6b/107, 110.

a‘zā < A. ç. organlar: a.+nı 3a/37.

āzād < F. serbest, hür: ā. iyle- 8b/152.

bağışla- bağışlamak: b-p 9a/156.

bağla- bağlamak: b-p 1b/4.

baḥr < A. deniz: b-ı ‘ilm-i şerī‘at-ı ġarrā “şeriat bilgisi denizinin ilki, en yenisi” 2a/18.

bağ- bakmak: 7a/113, b-ıp 3b/44, b-ma 7a/116.

bar var: 2a/16, 2b/26, 8b/147, b.+dur 3b/47, b. durur 3a/33.

barça bütün, hepsi: 1b/4, 1b/7, 3a/34, 7a/123, 8a/134, b.+dın

2a/11, b.+dur 2a/15, b.+ğa
5a/70, b.+sı 4a/52.

barı hep: b.+sı 5b/85, b.+mız 2a/9.

barmak parmak: b.+nı 7a/123,
b.+ını 3a/39.

baş 1. baş, kafa: 7a/112, b.+ı
5a/74, b.+ınga 3a/32, b.+ıngız
3a/34, b.+nınğ 3b/41, 2.
başlangıç: b.+ta 4a/57.

başka başka, diğer: 3a/33,
4a/56, 8a/140.

başla- başlamak: b-maıklık 3b/42

bat çabuk, tez: 6a/96

batman mikdarı yerine göre
değişen bir ağırlık ölçüsü
birimi: 4b/63, 64, 5a/74.

beyân < A. beyan, açıklama:
6b/103, b. iyle- 6b/103, b. kıl-
2a/12.

bil- bilmek: 1b/4, 2b/21, 24,
3a/31, 37, 3b/41, 48, 49,
3a/39, 3b/40, 4a/54, 4b/61,
5a/70, 75, 79, 80, 5b/86, 90,
6b/106, 109, 7a/114, 115,
7b/129, 132, 8a/137, 139,
142, 9a/157 b-gen 3b/47, b-
gil, 3b/47, 5a/73, 7b/125, 128,
b-güçi 4a/50, b-ıng 1b/7,
6b/105, b-ıngız 1b/6, 8b/148,
b-sin 4b/60, b-ip 2b/25,
4a/54, 8b/155, b-se 5a/72, b-
seğ 2b/25, 5b/85, 6a/91,
6a/98, b-seğiz 3a/34, b-ür
2a/13, 7a/117, b-ürde 4b/69.

bile ile. krş. **birle, ile:** 1b/7, 2b/28,
3a/32, 4b/63, 64, 65, 6a/93.

bilek bilek: b.+inge 5a/78.

bir bir: 4b/63, 5a/77, 78, 6a/100,
6b/104, 106, 8b/145, b.+i

4a/51, 5a/76, 6b/109, 7a/112,
b.+idür 6b/109, b.+ige 3a/33,
b.+inge 3b/44, b.+isi 4a/50,
b.+isidür 6b/10.

bir- vermek: 8b/146, b-ür-sin
8b/152, b-se 8a/141, b-gen
1b/1.

birle ile. krş. **bile, ile:** 3b/43,
3b/46, 5a/72, 7a/119, 7b/132,
8a/133,

biş beş: 5a/70, b.+dür 4a/56

biyik büyük, yüksek sesli:
6a/98

biz biz: b.+ge 2a/10, 12.

bol- olmak. krş. **ol-:** b-dı 2a/10,
3a/31, 6a/101, b-ğay 3a/34,
6b/104, 8a/142, b-ur 4b/60,
5a/72, 74, 8a/143, b-mas
8b/147, b-sa 3b/49, 4b/68, b-
masa 5a/80, b-sağ 4b/66, 67,
8a/135, b-up 2a/10.

boy boy, beden: b.+uñg 4a/55,
b.+nınğ 4a/58.

boyun boyun: b.+unğa 3b/42.

bu bu: 5a/79, 7a/117, b.+dur
7b/124, b.+larnı 8/155, **munda**
bunda, burada: 6a/97, **muni**
bunu: 4a/54.

bulay bunun gibi: 3a/39, 6a/94,
b-dur 7a/113.

burna önce: 3a/35, 3b/40, b.+ğı
4a/59.

burun burun: b.+uñgnı 3b/46,
b.+ğa 3a/36, 43, 4a/55.

buz- bozmak: b-ma 8b/153.

câmi' < A. derleyen toplayan:
c-i Qur'an "Kur'an derleyen
Halife Osman" 2a/17.

cân < F. can: 1b/7, 2b/28, c.+ıngda 4b/61.

cenâbet < A. gusülü gerektiren durum: 5a/73.

cism < A. beden, gövde: 2b/23.

cümle < A. bütün, hep: c-i erkân “esasların hepsi” 6a/101.

çayna- çiğnemek: ç-ban 8a/141.

çehâr-yâr < F. dört dost (Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali): düstdâr-ı ç.2a/15.

çık- çıkmak: ç-mak 6a/93, 7a/113, ç-masay 2a/13, ç-sa 3b/48.

çibin sinek: 8a/137.

çum- suya dalmak: ç.+arda 4a/54, ç-mağnı 5a/70.

dağıdahi. krş. **tağı, takı** : 3b/44, 49, 7b/128.

dânâ < F. bilgin, bilgili: 2a/18, 5b/87, 6a/100, 7b/130.

dâyim < A. dâ'im. daima: 1b/1.

dem < F. zaman, an: 2b/22.

devletî < A. baht açıklığı ile ilgili, ikbal ile ilgili : d.+dür 2b/25, 6b/111.

di- demek, söylemek: 6b/111, d-dim 6a/97, d-gil 6b/109, d-r 8b/150, d-min 4b/60, d-se 7b/129, d-p 1b/6, 2b/27.

dik gibi: 4a/59, 6a/97.

dîn < A. din: 2b/20, 22, 5b/83, d.+süz 3a/31, hâtem-i enbiyâ-yı d. 2a/11, serser-i d. 5b/83.

du'â < A. dua: 9a/156, d. kıl- 8b/155.

dûn < A. aşağı, aşağılık: 'âlem-i d. 1b/3.

durur -dır / -dir: 3a/33.

dûst < F. dost: 2a/19.

düstdâr- < F. dost tutan, sevgili olan: d.+ı 2a/15, d-ı çehâr-yârı “Dört halifenin dostluğu” 2a/15.

dürûd < F. dua: d-ı nâ-ma' dūd “sayılmayan dua” 2a/14.

Ebû Bekr < A. ö.i. H.z. Ebu Bekir: E-i yâr-ı şıdk “Doğruluğun timsali Hz. Ebu Bekir” 2a/16.

edâ < A. yapma, kılma; ödeme: e. kıl- 9a/157, 8b/155, 5a/79, e.+sın 5a/79.

edeb < A. edep, nefsi dışta ve içte terbiye etme: e.+dür 3b/42.

eger < F. eğer, şayet. krş. **er:** 2b/24, 25, 5a/74, 5b/85, 6a/96, 98, 99, 6b/105, 111, 8b/145, 149, 151.

el-hak < A. hakikaten, doğrusu: 3b/43.

emniyyet < A. eminlik 8a/134

enbiyâ < A. ç. nebiler: hâtem-i e-yı dîn 2a/11.

endüh < F. gam, keder, tasa: 8a/143.

erkân < A. ç. esaslar: cümle-i e. 6a/101.

et-tahıyyât < A. namazda ilk oturuş: 6a/100.

e'üzü bismi felâh < A. Kurtuluşa erdiren Allah'a sığınırım: 6b/108.

evvel < A. önce: e.+i 6a/97,
e.+ide 6a/95.

fahṛ < A. öğünme, kıvanç: f-i
islâm “İslâmın kıvancı”
5b/84.

fakîh < A. fıkıh ilminin üstadı,
zeki, anlayışlı: f-i ‘âlem
“dünya bilgini” 5b/83.

farîza < A. farz, Allah’ın emri:
2b/26, 3a/31, f.+dur 5b/86.

farz < A. Kur’an’da yapılması
kesin olarak buyurulan
emirler: 3a/33, 4a/54, 5a/75,
6a/91, 7a/114, 7b/124,
8b/154, 9a/157, f.+da 7a/114,
f.+dur 6a/93, 8a/134, f.+nıng
6a/95, f-i‘ayn “ yapılması
kesin olan” 1b/5 .

fâtîha < A. Kur’an’ın birinci
suresi: 6a/95, 7a/114, f.+ğa
6a/96.

fehṁ < A. anlama, anlayış:
4a/52.

feth < A. açma, açılma: f-i ‘âlem
“dünyanın fethi” 2b/29.

fi’lî < A. fiille ilgili, gerçekten
yapılan iş: 7a/115, f.+dür
6b/107.

fukahâ < A. ç. fıkıh ilminin
âlimleri: 7a/119.

gâfil < A. gaflet içinde olan:
7b/127.

gam < A. kaygı, üzüntü: 2b/22,
8a/136, g.+ını 2b/22, g.+largâ
2b/22.

ğarrâ < A. parlak, güzel,
gösterişli: baḫr-ı ‘ilm-i
şerî‘at-ı g. 2a/18

ger < F. eğer: 2b/30, 4a/53, 5a/71,
5b/81, 6b/104, 8a/142,
8b/146.

ğusl < A. cünüblük, aybaşı ve
loğusalık hâllerinden sonra
din gereğince yıkanma:
2b/24, 5a/71, 72, 73, 74.

ḥacâmet < A. boynuz veya şişe ile
vücudun bir organına kanı
topladıktan sonra neşter veya
mengene denilen aletlerle kan
alma: 8a/138.

hādî < A. hidayet eden, doğru yolu
gösteren: h-i şer‘-i Muştafâ
“Hz. Peygamber’in hidayete
erdiren uygulamaları” 2a/17

ḥ‘āh < F. ister, istersen, eğer:
5b/89, 6b/104.

ḥaḫ < A. doğruluk, bir insana ait
olan şey: ḫ.+dur 2a/19.

Ḥaḫ < A. Allah, Tanrı: 2b/21,
3a/35, 9a/156, ḫ.+dın 2a/14.

ḥakikat < A. gerçek; dinin iç
yüzü: nükte-i ḫ.+dın 2a/13.

Ḥakim < A. Allah’ın adlarından:
1b/2.

Ḥālîḫ < A. yaratan, yaratıcı,
Allah: 1b/2.

ḥamd < A. Allah’a olan şükran
duygularını bildirme: 1b/1.

ḥaşıl < A. ortaya çıkan,
meydana gelen: 2b/23.

ḥaṭâ < A. hata, kusur; günah:
4b/62, ḫ. bol- 8a/142.

ḥâtem < A. mühür: ḫ-i enbiyâ-yı
dîn “dinin peygamberi Hz.
Muhammed” 2a/11.

ḥatun hanım: 5a/71, 73, 5b/89, 8a/141, ḥ.+lar 4a/59, 7a/119.

ḥayẓ < A. aybaşı (kadınlarda): ḥ.+ı 5a/72, ḥ.+nı 5a/71.

hem < F. da, de; ve: 2a/14, 2b/25, 30, 3b/42, 43, 4a/57, 58, 59, 4b/64, 69, 5a/73, 5b/84, 90, 7b/126, 8a/136, 137, 138, 140, 144, 8b/146, 9a/156.

hem-dem < F. dost, arkadaş: 5a/73, 9a/156.

her < F. her: 2a/13, 2b/22, 3b/48, 4a/53, 4b/68, 5a/71, 6a/93, 7b/129, 8a/141, 9a/158.

ḥilm < A. insanın tabiatında olan yavaşlık, yumuşaklık: ma' den-i ḥ. 2a/17.

ḥitāb < A. hitap: ḥ. kıl- 1b/6.

hoş < F. iyi, güzel, hoş: 2b/28, 6a/91, 8a/134, 136, ḥ.+dur 7a/118, 121.

ḥüb < F. güzel, iyi: 3b/41, 3b/43

Ḥudā < F. Allah: 1b/6, 5b/88, 9a/158, Ḥ.+ğa 1b/1, mesā'il-i ḥüküm-i Ḥ. 9a/157.

Ḥudāy < F. Allah: 5b/88.

ḥuzū' < A. alçak gönüllülük: 6a/92.

hüdā < A. doğru yol gösterme: nūr-ı h. 9a/158

ḥüküm < A. hüküm, emir: ḥ-i revānıdın "yürürlükte olan (geçerli) emir" 1b/8, mesā'il-i ḥ-i Ḥudā 9a/157,

ırak uzak: 7a/122

'ıyd < A. bayram: tekbir-i 'ı. 6b/102

i ey, krş. **ey**: 46/66,

i- imek fiili. krş. **ir-**: i-mes 3b/43, 7a/114, i-miş 5a/75.

'ibādet < A. ibadet, Allah'ın emirlerini yerine getirme: 'i. it-1b/4, 'i.+i 1b/5.

iç iç, içeri: 3a/37, 3b/45, 4b/64, i.+inḡe 8a/137, i.+inḡni 2b/21, i.+inde 1b/3, 6a/101.

iç- içmek: i-ip 8a/133.

içre içinde: 4a/51, 4a/51.

ihlāş < A. saf, rıyasız sevgi, doğruluk: 8b/155.

ihtiyār < A. katlanma: i.+ı 6a/93.

ikindik ikinci vakti: i.+de 7b/126.

ikki iki: 5a/76, 77, 78, 79, 5b/86, 6a/95, 6b/104, 7a/114, 116, 120, 121, 122, 7b/125, 129, 130, 131, 8b/153, i.+dür 7b/131.

il halk: i.+ge 1b/5, 3b/47.

ile ile. krş. **bile**, **birle**: 2b/21, 3a/36, 3b/45, 48, 49, 4a/55, 6a/91, 7a/113, 8a/133, 8b/145, 146, 154, 155.

ilgeri ileri: 8a/136.

'ilm < A. bilim: baḥr-ı 'i-i şerī' at-ı ḡarrā 2a/18.

'imāret < A. bayındır, mamur: 'i. kıl- 2b/20.

imām < A. namazda kendisine uyulan kimse: 6b/110.

İmām-ı A'zam < A. ö.i. İslâm dininin ehl-i sünnet mezheplerinin dört büyük imamından biri olan Hz.

- Numan bin Sabit: 8b/150.
İ.+dur 5b/83.
- imdi** şimdi: 5a/79.
- in-** 1. inmek: i-se 8a/137; 2. eğilmek: i-er 7a/112.
- ir** erkek, kişi: i.+de 5a/80, i.+dür 5b/89, i.+ge 5a/73, 7a/117.
- ir-** imek fiili. krş. i-: i-miş 2b/29, 7a/114, 8a/139, i-ür 3b/41, 5a/70, 5b/89, 6a/91, 94, 100, 6b/102, 109, 110, 7a/115, 7b/125, 126, 128, 8a/143.
- irinġ** irin: 3b/49.
- İslām** < A. İslām dini: Faḥr-ı İ. 5b/84.
- isrāf** < A. gereksiz yere harcama: 4b/61, 66.
- iste**-istemek: i-senġ 2b/30.
- istiftāḥ** < A. başlama: 6b/108.
- iş** iş: i.+dür 4a/56, i.+niġ 4b/69.
- işāret** < A. iz, alâmet, bir şeyi gösterme: i.+ni 4a/52.
- it-** etmek, yapmak: i-er 5a/71, i-gil 2b/21, 30, i-ip 3a/32, i-keyler 1b/4, i-key-sin 6a/97, i-mek 3a/33, 4a/50, i-meyin 6b/106, i-se 6a/93, i-senġ 6a/96, 6a/99, 6b/111, i-senġiz 8a/138.
- iv** ev: i.+in 2b/20.
- ivlek** öğle namazı: i.+de 7b/125, 130.
- iy** ey, krş. i: 2a/18, 2b/20, 23, 4a/50, 53, 4b/61, 69, 5a/70, 73, 5b/81, 87, 6a/100, 7a/122, 7b/127, 130, 8a/137, 144, 8b/146, 152, 9a/156.
- iyle-** eylemek: 2b/28, 8b/152, i-r 7a/122, i-gey 9a/156, i-p 3a/36, i-senġ 4a/52, i-y 6b/103, 6b/103.
- ķābil** < A. kabul eden: ķ.+dür 8b/154.
- ķabūl** < A. kabul: tālib-i ķ+i 2a/9.
- ķa‘de** < A. oturma, oturuş (namazda): 6a/92, 6a/100, ķ-i āḫir “son oturuş (namazda)” 6a/92, ķ-i ūlā “ilk oturuş (namazda)” 6a/100.
- ķādīm** < A. Allah’ın adlarından, öncesi bilinmeyen: 1b/2.
- ķādir** < A. kudretli, kuvvetli: 5b/81.
- ķahr** < A. kahır, helâk: ķ.+ın 1b/7
- ķal-** kalmak: ķ-ıptur 3a/39
- ķāmil** < A. tam, olgun: ṭahāret-i k. 2b/23
- ķan** kan: 3b/49, 8a/138.
- ķardaş** kardeş: 8b/152.
- ķar(ı)n** karın, mide: 7a/121, 8b/147, ķ.+inġ 8b/149.
- ķarż** < A. borç: ķ-ı aḥsen 1b/5.
- ķaşd** < A. niyet, bile bile yapma: 3b/45, 8b/145, 146, 151.
- ķat-** katmak: ķ-sa 5a/74, ķ-ķıl 6a/96.
- ķatıķ** 1. çok katı, çok sert: 3b/44, 2. çok yüksek sesle: 4a/51.

ķātīl < A. öldüren: ķ-i a‘dā
“düşman katili” 2a/16.

ķavl < A. söz: ķ.+ī 6b/107, ķ.+īni
6b/107, ķ.+īniġ 6b/108.

ķavşur- kavuşturmak: 7a/118.

ķayġur- kaygılanmak, tasalanmak:
ķ-ma 8a/140

ķaysı hangi, hangisi: ķ.+lar
5b/82

ķazā < A. Vaktinde eda
olunmayan namaz, oruç gibi
dini ibadetlerin sonradan ifa
edilmesi: 8a/135, 8b/146,
148, 150, ķ. ķıl- 8b/145.

ķeffāret < A. bir günaha karşı
tutulmak üzere yapılan veya
tutulan şey: 8b/146, ķ.+i
8b/148, ķ.+in 8b/145, 153.

ķerāhet < A. iğrenme, tiksınme:
3b/46.

ķerāhiyyet < A. iğrenme,
tiksinme: 3b/47.

ķeret < A. defa, kez: 3a/37.

ķible < A. namaza başlarken
yönelinen taraf: 5b/90,
7a/123.

ķıl- kılmak, yapmak: 2b/20,
24, 3a/38, 39, 3b/40, 41,
4a/53, 54, 5a/75, 79, 5b/81,
86, 90, 7a/114, 115, 7a/123,
7b/125, 128, 129, 8a/135,
8b/145, 146, 150, ķ-dı 1b/6,
ķ-ġıl 3a/37, 4b/64, 9a/157, ķ-
iġ 1b/7, 6b/105, ķ-iġız
8b/148, ķ-ıp 2b/26, 28, 3a/38,
ķ-ma 1b/8, 7b/130, ķ-
maġaysın 5b/88, ķ-maġıl
4b/61, ķ-maķ 3b/42, 4b/62, ķ-
masaġ 5b/87, ķ-mayın
6b/102, 7b/127, ķ-sa 8b/155,

ķ-saġ 2b/25, 5b/85, 6a/91,
6a/98, ķ-saġız 8a/134, ķ-ur
2a/12, 5a/70, 73, 7a/117, ķ-
urġa 8b/154.

ķırā‘at < A. devamlı ve düzgün
okuma: 6a/92.

ķısm < A. bölüm, parça: 2b/23,
25.

ķıyām < A. kalkma, ayaġa
kalkma, ayakta durma: 6a/92.

ķi < F. ki: 4a/59.

ķicegece: 7b/124, 8a/135.

ķil- gelmek: ķ-di 2b/23, 7b/128,
ķ-ip 2b/20.

ķiltür- getirmek: 7a/121.

ķim 1. ķim: 6a/93, 8a/154, 9a/158.
2. ķi: 2b/21, 4a/56, 5b/83,
6b/107, 8b/147, 155.

ķindik göbek: ķ.+indin 7a/118.

ķir- girmek: ķ-se 8a/137.

ķirek gerek: ķ.+tür 7a/117.

ķişi kişi: 2a/13.

ķit- gitmek: ķ-mek 4a/50.

ķitāb < A. kitap: 1b/6.

ķiter- 3a/38, 4a/57.

ķol el: 3a/39, 7a/118, ķ.+ġa
3a/32, 4b/64, ķ.+larını
7a/119, ķ.+nı 3a/35, 4a/57,
7a/122, ķ.+uġ 3b/43, 3b/46,
7a/116, 7a/118, 7a/118, ķ. ur-
5a/77, 5a/76, ķ.+uġmı 5a/78.

ķoşul- cinsî birleşmede bulun-
mak: ķ-duġ 8b/151, ķ-
maķdın 8a/133, ķ-saġ
8a/144, 8b/146.

ķoy- bırakmak: ķ-kıl 7a/120,
ķ-masın 6b/102.

ķōng(ü)lgönül: k.+ige 9a/158,
k.+üñg 2b/28, k.+ge 1b/1,
k.+ni 7b/132.

ķōp çok: 2b/30, 4b/66.

ķör-görmek: 6b/107.

ķöz göz: k.+ge 8a/140, k.+ni
7a/117.

ķudret < A. kuvvet, güç: ķ-i şer' i
"şeriatın gücü" 5a/80.

ķul kul, köle: 8b/152.

ķulağ kulak. krş. **ķulaķ:**ķ.+iñga
2b/27, ķ.+iñgga 7a/116.

ķulaķ kulak. krş. **ķulağ:** 3a/31,
ķ.+ķa 3a/36.

ķunūt < A.vitir namazının son
rekâtında okunan dua: 6a/101.

ķur'an < A. Kur'an-ı Kerîm:
6a/98, câmi'-i ķ. 2a/17, sûre-
i ķ. 6a/95.

ķurb < A. yakınlık: 1b/4.

ķus-kusmak: ķ-ķanıñda 3b/49.

ķül-gölmek: k-mek 4a/51

ķün 1. gün: 8a/141, k.+de 1b/3; 2.
gündüz: 5a/71.

ķündüz gündüz: 7b/124, k.+in
8b/151.

ķafz <A. mana, söz: l-ı selâm
"selâmın anlamı" 7a/113.

ķa'net < A. lânet, beddua: 2a/19.

ķuţf < A. lütuf, iyi muamele;
ihsan: 1b/7.

ma'den < A. kaynak: m-i ħilm
"yumuşaklığın (dostluğun)
kaynağı" 2a/17.

maĥal < A. yer, zaman: m.+de
7a/122.

maĥrem < A. gizli olan: 8a/144.

maķşūd < A. maksat, gaye; istek:
2a/14.

māl < A. mal, varlık servet: 4b/61.

mekrūh < A. yapılması şeriatça
hoş görülmeyen hâl: m. bol-
8a/143.

melāl < A. can sıkıntısı: 4b/68,
m.+iñgni 3a/38.

melāmet < A. kınama,
ayıplama, azarlama, suçlama:
8a/138.

Melik < A. Allah'ın adlarından,
mal sahibi: 1b/2.

mesā'il < A. ç. meseleler: m-i
ĥükm-i Ĥudā "Allah'ın
ĥükmünün geçerliliği"
9a/157.

mesĥ < A. abdest alırken ıslak
eli başın dörtte birine sürme,
silme, sıvama: 3a/32, 36,
3b/41, m. it- 3a/33, m. kıl-
3b/42, m.+niñg 5a/79.

mezheb < A. gidilen yol; bir dinin
şubelerinden her biri: m.+in
5b/85.

millet < A. halk: 2b/20, 22.

min ben: 2b/27, 4b/60, 65.

minnet < A. iyilik yapana karşı
kendini borçlu görme:
6b/106, m. kıl- 2b/26.

misvāk < A. ç. Erik ağacının ucu
dövölüp fırça hâline getirilen
ve diş temizliğinde
kullanılması sünnet olan ince
dalları: 3a/35.

muḳtedī < A. uyan, arkadan gelen: 6b/110, m.+ğa 6b/105.

muṣallī < A. namaz kılan: 2b/20, 23.

Muṣtafā < A. ö. i. Hz. Peygamber. 2a/10, 4b/67, 7a/115, sünnet-i M., 7a/113, M.+dın 3a/39, 6a/94.

Murtaẓā < A. Hz. Ali'nin lâkabı, seçilmiş, beğenilmiş: 'Alī-yi M.+dur 2a/18.

muṣālāt < A. karşılıklı sevgi, koruma: 3b/40.

müstecāb < A. kabul olunmuş: m. iyle- 9a/156.

müsteḥab < A. farz ve vâcibden başka olarak sevap kazanılan iş, sevilen: 3b/40.

müşkilāt < A. ç. güçlükler, zorluklar: m.+ın 6b/103.

müşṭak < A. özleyen, can atan: 7a/122.

nāfile < A. farzların dışında kılınan namaz: 8b/149.

nā-ma' dūd < F. Sayısız, sayılmayan: dūrūd-ı n. 2a/14.

namāz < F. namaz: 2b/27, 4a/51, 5b/86, 6a/91, 94, 98, 99, 6b/106, 7a/115, vakt-ı n. 5b/90, vâcibât-ı n. 6a/94, n. it- 2b/30, 4a/50, n. iyle- 2b/28, kıl- 6b/105, n.+dın 2b/29, n.+ı 6a/93 n.+ıngda 2b/30, n.+ıga 5a/71.

naẓm < A. dizme, sıraya koyma: 9a/158.

nebi < A. peygamber, Hz. Muhammed: şer'-i n.+dın 9a/157.

necâset < A. pislik, murdarlık: n.+ni 4a/57.

nefs < A. nefis, ruh: n.+ini 7b/132.

nevâfil < A. farz ve vâcibden başka yapılan ibadetler: 8a/136, n.+dür 8b/154.

ni ne: 1b/4, 2b/27, 3a/31, 3b/48, 4b/68, 5a/70, 74, 6a/97, 7b/129, 8a/136.

niçene kadar: n.+dür 7b/124.

niçük nasıl: 6b/107.

nifās < A. loğusalık hâli: n.+ı 5a/72.

nime ne, nesne: 8b/147, n.+ge 4a/53.

n'it-ne etmek: n-ey 2b/26

niyâz < F. yalvarma, dua; selâm: 2b/28, 4a/51, n. it- 2b/30, n.+dın 2b/29.

niyyet < A. niyet: 5a/76, 5b/88, 8a/134, 136, n. kıl- 3b/40, n.+ın 8a/135, n.+tür 6b/108.

nūr < A. nur, aydınlık, parıltı: n-ı hüdâ "Allah'ın nuru" 9a/158.

nükte < A. herkesin anlayamadığı ince mana: n-i ḥaḳîḳatdın "hakikatın incelikleri" 2a/13.

oğ(u)l oğul: o.+ıga 8a/141.

oḥṣa- benzemek: o-mas 2b/22.

ok pekiştirme edatı: o.+tur 4b/62.

oku- okumak: 6a/95, 98, 99, o-ṅuz 1b/6, o-ğay-sin 3a/35, o-r 6a/98, 99, o-sa 9a/158.

ol o (zamir): 2a/12, 13, 2b/22, 25, 29, 3b/44, 4a/59, 5a/80,

- 5b/82, 6a/92, 6b/107, 7b/128, 8a/133, 143, 8b/147, o-dur 1b/1, 2a/11; **anı** 5a/75, 5b/87, 6a/100, 6b/102, 109, 7a/114, 7b/125, 127, 128, 8b/150, 9a/157, 158; **anıḡ** 1b/7, 2a/9, 15, 4b/65, 6b/104, 8b/148, 9a/158; **anıḡa** 2a/14, a/72, 6a/99, 6b/108, 6b/111, 8a/138, 8a/143; **anda** 4b/66, 5a/74, 6a/98, 8a/144; **andın** 3b/42, 48, 4b/68, 8b/147.
- ol-** olmak. krş. **bol-**: o-dı 1b/5, 3a/31, 5b/88, 6a/92, 7b/124, 129, 8a/140, 9a/157, o-ḡay 6b/104, 5b/81, o-sa 8a/142, o-masa 8a/142.
- otur-** oturmak: o-ḡıl 7a/123.
- on** on (sayı): 3a/34, 6b/104, 7b/124, 129, 8b/152, o.+dur 7a/115, o.+ı 6b/107.
- onḡ** sağ taraf, sağ: 3b/42, 3b/46, 7a/118.
- or(u)n** yer, makam, mevki: o.+unḡnı 3a/34, 3b/46.
- ‘Osmān** < A. ö. i. Hz. Osman: 2a/17.
- os(u)r-** yellenmek: o-up 4a/50.
- öḡren-** öḡrenmek: ö-ip 5a/75, ö-ür 4b/67, ö. bol- 4b/67.
- öl-** ölmek: o-seḡ 4b/67,
- ‘Ömer** < A. ö. i. Hz. Ömer: ‘Ö-i ‘adl “Hz. Ömer’in adaleti” 2a/16.
- ‘ömr** < A. ömür, yaşam: ‘ö. kıl- 4b/62.
- ör-** örmek: ö-se 4a/59.
- öt-** geçmek, aşmak: ö-er 8a/135.
- ötker-** geçirmek: ö-ür 5a/79.
- öz** kendi: ö.+idin 4a/50, ö.+in 5a/74.
- özge** başka: 1b/8, 2b/22, ö.+lerdin 8b/150.
- pençe** < F. pençe, el: p.+ḡni 7a/120.
- peşse** < F. sivrisinek: 8a/137.
- pey-rev** < F. arkası sıra giden: p-i ümmet-i resûli “Resul’ün ümmetini takip eden” 2a/9.
- pîşvâ** < F. başkan: p. bol- 2a/10.
- rabbenâ** < A. rabbimiz: 6b/110.
- Râfi‘î** < A. Hz. Ebu Bekir ve Ömer’in halifeliḡini kabul etmeyen, onlara dil uzatan grup: R.+largâ 2a/19.
- Rahîm** < A. Allah’ın adlarından, esirgeyen, koruyan, merhametli: 1b/2.
- rahmet** < A. rahmet, baḡışlama, af: 2a/19.
- Ra‘ûf** < A. Allah’ın adlarından, çok merhamet eden: 1b/2.
- Râzık** < A. rızık veren, Allah: 1b/2.
- refâhiyyet** < A. bolluk, rahatlık: 3b/47.
- rek‘at** < A. namazda bir kıyam (ayakta durma), bir rükû (ayakta iken eğilme), ve iki sücûddan (secde etme) ibaret hareket: 7b/124, 128, 129, 131.
- resûl** < A. elçi, peygamber; Hz. Muhammed: peyrev-i ümmet-i r.+i 2a/9.

revā < F. reva, lâyük, münasip: 4b/62, 5b/81, 8a/136, r. bol- 8a/142, r. kıl- 5b/87, r.+dur 5a/80.

revān < F. yürüyen: 6a/95, hüküm-i r.+dın 1b/8.

rûze < F. oruç: 2b/27, 8a/137, 139, 143, r.+ngiz 8a/144, r.+de 8a/134, 141, 8b/151, r.+din 8a/143, r.+ni 2b/27, 8b/145, 148, 153, r.+si 8a/140, r.+sin 8a/135, r.+sini 8b/149.

rükû < A. namazda dizlere tutunarak vücudun belden yukarısının yere paralel şekilde eğilme hareketi: 6a/92, 6b/111, r.+da 7a/120.

saç saç: 4b/60, s.+ları 4a/59, s.+ların 4a/59, 4b/60.

şafā < A. saflık; gönül şenliği: 1b/1, 2a/16.

şāfi < A. temiz, halis, katıksız: 5b/84.

saḳal sakal: s.+ıngnı 3a/38.

sal- salmak, bırakmak: 3a/31, 7a/117, s-ğay 9a/158, s-ma 3b/45, s-maḳ 3a/36, 4a/55, s-ur 4a/56.

saṅga sana: 2b/26, 4a/56, 4b/68, 6a/94, 6b/103, 7a/120, 9a/157.

Şāni < A. yapan, işleyen, yaratan, Allah: 1b/2.

sarı -a doğru: 5b/90, 7a/123.

şarrāf < A. sarf eden: 4b/61, 66.

şavāb < A. doğruluk, dürüstlük: 2b/30.

secde < A. namazda alını, el ayalarını, diz ve ayakları yere dayamaktan ibaret ibadet durumu: 6a/92, 6b/104, 7a/121, 122, s.+ni 7a/117, s. kıl- 7a/117, s-i sehv “yanılma (unutma) secdesi” s.+ni 6b/103, s.+siz 6b/105.

sehv < A. yanlış, yanılma: 6b/104, 105, secde-i s.+siz 6b/105, secde-i s.+ni 6b/103.

selām < A. selām: lafz-ı s. 7a/113.

semi a’llāh < A. Allah’ın işitmesi: 6b/109, 110.

şenā < A. övme, övüş: 1b/1.

server < A. baş, başkan: s-i dīn “dinin başı” 5b/83.

şıdk < A. doğruluk: 2b/21, 8b/155.

sıḳ- s-ma 3b/46.

sın- kırılmak, bozulmak: s-ar 3b/48, 4a/53, s-mas 8a/137, 8a/139, 8a/140, 8a/143, 8a/144.

sındur- kırmak: 4a/52, s-maḳ 7b/132, s-ur 5b/82, 8b/148.

sin sen: 2b/21, 27, 3a/37, 3b/41, 4a/54, 4b/60, 64, 65, 5a/78, 79, 5b/82, 86, 90, 7a/115, 7b/125, 128, 8a/135, 8b/145, 146, 149, 151, 153, 9a/156.

sirke < F. sirke: 8a/139.

siz siz: 8a/134.

sol sol: 3b/43, 7a/118, 123.

sonḡ sonra: 3b/40, s.+nı 7a/114.

sonḡra sonra: 2b/27, 4a/57.

soruğ soru: 2b/29.

söz söz: 3b/45, 5a/74, 7b/124, s.+i 7a/119, s.+ige 3a/31.

su su: 2b/24, 3a/32, 33, 4a/55, 4a/56, 58, 4b/60, 63, 66, 8a/133, s.+ğa 3b/45, 4a/54, 5a/70, 5b/81, s.+nı 3b/44, 4a/55, 4b/62, s.+yını 4b/65, s. al-3a/36, s. al- 3b/43, s. sal-3a/36.

su'âl < A. soru: 4b/68.

sûd < F. fayda, yarar: s.+ı 1b/8.

şûfî < A. sufi, tasavvuf ehli, tasavvuf yolunda olan: 5b/84.

sûre < A. Kur'an'ın ayrıldığı 114 bölümden her biri: s.+ni 6a/96, s-i Kur'an "Kur'an suresi" 6a/95.

sünnet < A. Hz. Muhammed'in sözleri, işleri ve tasvipleri, iyi ahlâk: 2b/26, 3a/34, 6a/96, 6b/106, 7b/129, 130, 131, s.+i 4a/56, 7a/115, s-i Muştafa "Hz. Peygamber'in sünneti" 7a/113, s.+tür 7a/120, s. ir-7a/114.

sür-sürmek: 5a/78, 5b/82, s-me 8a/140, s-se 5a/77, 8a/140.

şer' < A. Allah'ın emri, şeriat: 4b/67, 5b/84, ş.+de 7b/132, ş.+in 4b/67, ş-i nebîdin "Hz. Peygamber'in uygulamaları" 9a/157.

şer'î < A. şeriata uygun: kudret-i ş. 5a/80.

şerh < A. açıklama, izah: ş.+ini 2b/25

şerî'at < A. Allah'ın emir ve yasakları ile davranışlara ait

hükümleri ifade eder: 2a/12, ş.+dın 2a/13, baħr-ı 'ilm-i ş-i ğarrâ 2a/18.

şükrü'llâh < A. Allah'a şükür: ş. bol- 2a/10.

tâ < F. ta, kadar: 3b/46.

tâ'at < A. ibadet: 1b/4, t.+ı 1b/5, 8b/154, t. kıl- 1b/7.

ta'dîl < A. doğrulama: 6a/101.

tağî dahi, daha. krş. **dağî**, **tağî** 5a/78

taḥâret < A. temizlenme: 4a/53, 5b/88, t.+de 4b/63, t.+ni 3a/37, 4a/52, t-i kâmil "tam temizlik" 2b/23, t. it- 2b/21, t. kıl- 2b/20, 28, 5b/81.

taḥlîl < A. yıkama, temizleme: t. kıl- 3a/38-39.

tağî dahi, daha. krş. **tağî**, **tağî** : 6b/111.

taḫşîr < A. kabahat, suç, sünah: 5b/88.

tâlib < A. isteyen, istekli: 5a/70, t-i qabûli "kabul edilen istek" 2a/9.

tamâm < A. tam, eksiksiz, tamam: t.+ığa 3b/41, 4a/55, t.+ını 4a/58.

taḡṣabâh namazı: t.+dadur 7b/125, 7b/130.

tap-bulmak: t-ar 8a/134, t-masāḡ 2b/24, t-ıp 6b/102.

tarîkat < A. Allah'a ulaşmak amacıyla tutulan yol: 2a/12.

taş dış: 2b/21.

taşkaru dışarı: t.+dur 5b/87.

tat-tutmak: t-kıl 8a/139.

taṭavvū' < A. iyi hareket: 6a/96.

tayan- yaslanmak: t-ıp 4a/53.

te'ālā < A. "yüksek olsun" anlamına gelip Allah adıyla birlikte kullanılır: 3a/35.

tekbīr < A. tekbir, "Allahu ekber" demek: 7a/112, t-i 'ıyd "bayram tekbiri" 6b/102, t. kıl- 5b/88.

telef < A. yok etme: t. kıl- 4b/62.

ten < F. insan vücudunun dış yüzü, gövde: 4b/63, t.+ni 2b/24, t.+iṅḡdin kit- 4a/57.

terk < A. bırakma, vazgeçme: 7b/130.

terbiyet < A. terbiye: 3b/41.

tesbīḥ < A. "sübhane'llah" deme: 6b/111, 7a/112.

teyemmüm < A. su bulunmayan yerlerde niyet ederek abdest veya gusül yerini tutan kum toprak cinsinden bir şeye iki defa ellerin iç kısmını sürerek fazla tozu silkeledikten sonra birincisinde yüzü, ikincisinde ellerin içi ile kolları sıvama: 5a/80, 5b/81, t.+de 5a/75, t.+ni 5b/82, t. kıl- 2b/24.

tındur- dindirmek, rahatlatmak, sakinleştirmek, t-maḡ 7b/132.

tigür- ulaştırmak: 7a/116.

tilbelik delilik: t.+dur 4a/51.

Tiṅgri Tanrı: 4a/54, 58, T.+ge 2a/11, T.+din 4b/69.

tirseḡ dirsek: t.+din 5a/79.

tiz diz: t.+iṅḡ 7a/120.

toḡraḡ toprak: 5a/76, 77.

tol- (I) dolmak: t- sa 3b/49.

tol- (II) doymak: t-duṅḡ 8b/151, t-mas 8b/147, t-maḡdın 8a/133.

topıḡ topuk: t.+a 4b/60

töpen yukarı: 7a/118.

tört dört: 3a/31, 33, 4b/63, 5a/75, 7b/125, t.+dür 7b/126, 127.

töş göğüs: t.+ige 7a/119.

tur- durmak: t-ma 3b/44, t-sa 4a/59, t.+uruṅḡda 7a/112.

tut- tutmak: 4a/56, 7a/122, t-ar 8a/135, t-maḡay 3b/46, t-maḡ 7a/120, t-saṅḡ 8b/149, t-kaṅḡa 2a/19.

tuz tuz: t.+nı 8a/139.

tüfrük tükürük: t.+ni 3b/45.

tün gece: 5a/71.

tüş düş, rüya: t-tin 8a/136.

tüş- düşmek: t-se 6b/105,

u < F. ve. krş. **ü, vü:** 1b/1, 2, 7, 2a/15, 2b/24, 27, 28, 3b/40, 4b/61, 5a/73, 5b/89, 6a/92, 95, 96, 100, 8b/155.

'Ubeydī < A. ö.i. Ubeydullah Han, Kul Ubeydī: 9a/158.

ülā < A. birinci, ilk: ḡa' de-i ü. "ilk oturuş" 6a/100.

'ulemā < A. ç. âlimler: 7b/129.

ur- vurmak: 5a/78, u-ma 3b/44, u-maḡ 5a/76, u-saṅḡ 5a/77, u-uruṅḡda 7a/112.

uşbu işte bu: u.+dur 2a/14.

uyal- utanmak: 4b/69, u-ma 4b/69.

uyu- uyumak: u-saḡ 4a/53.

ü < F. ve. krş. **u**, **vü**: 1b/1, 2, 2b/20, 22, 3a/35, 5a/71, 5b/88, 89, 6b/104, 8b/147, 151, 154.

üç üç (sayı): 2b/23, 25, 3a/37, 4a/58, 7b/126, 128, ü.+dür 4a/54.

üçün için: 1b/4, 4a/54, 58, 5b/88, 6b/104.

ülüş hisse, kısım, parça: ü.+din 3a/33.

ümmet < A. peygambere bağlı topluluk: ü.+iḡa 2a/14, peyrev-i ü-i Resûli 2a/9.

üst üst: ü.+ide 7a/118, 120.

üz- kesmek, “oruç bozmak”: ü-me 8b/153, ü-üben 8b/153.

üze üzerinde, üstünde: 2b/23, 7b/132.

üzre üzerinde, üstünde: 5a/76, 77.

vâcib < A. yapılması dinen gerekli olan şey: 5a/70, 72, 7b/128, 8b/154, v. bol- 5a/74, v. ir- 6a/100, v. kııl- 5a/73, v. kııl- 6b/102.

vâcibât < A. ç. yapılması dinen gerekli olan şeyler: v-ı namâz “namazın grekleri” 6a/94.

vâfi < A. yeter, tam: 5b/84.

vakt < A. vakit, zaman: v.+ı 8a/136, v.+ide 7b/131, v-ı namâz “namaz vakti” 5b/90.

vefi < A. vefalı, tam, mükemmel: 5b/84.

ve lâ-tüsrifü < A. Kuran’da bir ayet. “israf etmeyin”: v.+nı 4b/61.

velî < F. fakat, ama, velâkin: 8a/143.

v’er ve eger 8a/142.

vitr < A. yatsı namazından sonra kılınan üç rekât namaz: 6a/101, 7b/128.

vuzû’ < A. abdest, abdest alma: 2b/24, 3b/40, 48, v.+da 2b/26, 3a/31, 34, v.+ḡa 4a/58, 4b/64, v.+lar 5b/82.

vü < F. ve. krş. **u**, **ü**: 2b/26, 5b/84, 6b/107, 7a/116, 7b/124, 8a/136, 139, 144, 8b/145.

yâ < F. ya da, yahut: 8b/152, 153.

yâd < F. anma, zikretme: 4a/56.

yağ güzel koku: 8a/140.

yaḡsı iyi: 3a/32, 4a/52, 4b/68, 5b/85, 6a/97, y.+dur 4b/67, 5b/85, y. kııl- 3a/37.

yaka kıyı, kenar: y.+sında 4b/66.

yakın yakın: y. ol- 2a/11.

yan yan: y.+dın 3b/42, 3b/48, 7a/122.

yana yine: 3a/38, 3b/41, 44 4a/50, 51, 4b/65, 5a/78, 5b/90, 6a/91, 99, 101, 6b/102, 109, 7a/112, 113, 117, 120, 7b/125, 126, 131.

yap- örtmek: y-maḡ 5b/89.

yâr < F. dost: Ebû Bekr-i y.-ı sıdk 2a/16.

yarat- yaratmak: y-tı 8b/150, 1b/3.

yarım yarım: 4b/64, y.+ın 4b/64; buçuk 4b/63.

yarlı fakir: y.+ğa 8b/152.

yartu yarım: 4b/65.

yaş genç: 8a/141.

yat- yatmak: y-mağıl 7b/127.

yatkaşuk yatsı vakti: 7b/131, y.+da 7b/127.

yavu- yaklaşmak: y-mastur 8a/138.

yay- yaymak: y-ıp 7a/123.

yaz- yaymak: y-masa 4b/60.

yazuk günah: y.+ın 9a/156.

yıraç uzak: 8a/133.

yi- yemek: 2b/22, y-señg 8a/144, y-señgiz 8b/147, y-p 8b/151.

yigirmi yirmi: 6b/106.

yir yer: 8b/145, y.+de 5a/80, y.+dür 5b/89, y.+ge 7a/117.

yit- yetişmek, gelmek, ulaşmak: y-kenin 4b/60, y-key-sin 6a/97, y-mek 3a/33, y-señg 6a/99, 6b/111, y-ti 6a/94, y-ürse 5a/71.

yitkür- yetiştirmek: 3a/32,

yitti yedi: 6a/94, 7b/124.

yok yok: 4b/66, 5b/81, 87, y.+tur 1b/8, 4b/62, 68, 8b/148.

yokarı yukarı: 7a/116.

yol yol: y.+ıda 4b/67

yu- yıkamak, krş. **yuv-**: 3a/32, 4a/57, 58, y-ğay-sin 3a/35, y-ğıl 4b/65, y-mağ 3a/37, y-sağ 4b/66.

yut- yutmak: y-masañg 8a/139, y-sağ 8b/149.

yuv- yıkamak, krş. **yu-**: y-ar-da 3b/45, y-ar-sin 4b/63.

yüz yüz, surat: 3a/32, 4b/64, y.+ge 3b/44, y.+ünge 5a/77, y.+üngni 5b/90.

zâhir < A. açık, belli, meydanda: 7b/126.

zârî < F. ağlayıp sızlama: 6a/93.

zarûr < A. zorunlu: 8a/142, z. ol- 8a/142.

zıkr < A. bildirme: z.+i 6b/110.

ziyân < F. zarar, kayıp: z.+ıdın 1b/8, z. bol- 8b/147

• KISALTMALAR

A. : Arapça.

BKD : Bilge Kağan Yazıtı Doğu Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).

BKG : Bilge Kağan Yazıtı Güney Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).

BKK : Bilge Kağan Yazıtı Kuzey Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).

- ç. : Çoğul.
- DLT : Atalay, B., (1943). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, TDK Yay., Ankara.
- EDPT: Clauson, Sir G. , (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- F. : Farsça.
- KB : Arat, R.R., (1979). *Kutadgu Bilig, III İndeks*, (Haz. Kemal Eraslan, Nuri Yüce, Osman Fikri Sertkaya), İstanbul.
- KE : Ata, A., (1997), *Nâşîrû'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî Kışâşü'l-Enbiyâ II*, TDK Yay., Ankara.
- krş. : Karşılaştırınız.
- KTB : Kül Tigin Yazıtı Batı Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- KTD : Kül Tigin Yazıtı Doğu Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- KTG : Kül Tigin Yazıtı Güney Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- KTK : Kül Tigin Yazıtı Kuzey Yüzü (Talat Tekin, 1998 Orhon Yazıtları, TDK Yay., Ankara).
- NF : Ata, A., (1998). *Nehcû'l-Ferâdis (Dizin-Sözlük)*, TDK Yay., Ankara.
- O : Ongin Yazıtı (Talat Tekin, 2000, Orhon Türkçesi Grameri, Ankara)
- OT : Tekin, T., (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara.
- OY : Tekin, T., (1998). *Orhon Yazıtları*, TDK Yay., Ankara.
- ö.i. : Özel isim.
- T. : Türkçe.

KAYNAKÇA

- Aysu Ata (1997), *Nâşîrû'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî Kışâşü'l-Enbiyâ II*, TDK Yay., Ankara.
- (1998), *Nehcû'l-Ferâdis (Dizin-Sözlük)*, TDK Yay., Ankara.
- Besim Atalay (1986), *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, TDK Yay., Ankara.
- (1970), *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Fuat Köprülü (1977), "Çağatay Edebiyatı" mad., **İA**, 3. cilt, MEB Yay., s. 312.

Janos Eckmann (1996), "Çağatay Dili Örnekleri IV, Ubeydullah Han'ın Eserlerinden Parçalar", **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar** (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), TDK Yay. Ankara, s. 407-438.

Marti Räsänen (1969), **Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türkspachen**, Helsinki.

Önal Kaya (2003), **Doğu Türk Yazı Dili Araştırmaları I, Kıl 'Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kıl Şerîf (XVII. yüzyıl)**, Bişkek.

Povet de Courteille (1870), **Dictionnaire Turc-oriental**, Paris.

Reşit Rahmeti Arat (1975), **Kutadgu Bilig, III İndeks**, (Haz. Kemal Eraslan, Nuri Yüce, Osman Fikri Sertkaya), İstanbul.

Sir G. Clauson (1972), **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish**, Oxford.